

Marta Wróbel*

Z polskiego domu się wiodący: ksiądz Piotr Chwiećkowski (1777–1867) i jego bratankowie

Kluczowym elementem tworzącym dom polski są ludzie, połączeni więzami pokrewieństwa lub powinowactwa, a zarazem każdy z indywidualną, skomplikowaną historią. Ich koleje losu i wybory życiowe wypełniają dom i tworzą jego tożsamość. Bohaterowie niniejszego artykułu, pochodzący z rodziny Chwiećkowskich, wybrali różne ścieżki życia. Piotr (1777–1867) był księdzem ze zgromadzenia misjonarzy, kapłanem białostockiego domu Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo i pierwszym mianowanym archiwistą kościelnym w Białymstoku. Jego starszy bratanek Marcin (1796–1876) również obrał drogę duchowną i przez kilka dekad sprawował posługę proboszcza w parafii św. Wawrzyńca w Dolistowie, natomiast młodszy Józef (1820–1880) jako lekarz i filozof przyrody poświęcił się nauce, prezentując skrajnie odmienne poglądy materialistyczne i antyklerykalne.

Postać ks. Piotra Chwiećkowskiego znalazła się w kręgu zainteresowań badawczych autorki ze względu na pełnione przez niego obowiązki archiwariusza w Archiwum Archidiekanatu Białostockiego (tzw. Archiwum Duchownym Ob-

* Marta Wróbel, Archiwum i Muzeum Archidiecezjalne w Białymstoku.

wodu Białostockiego)¹. W dotychczasowej literaturze regionalnej ks. Marcin Chwiećkowski doczekał się jedynie drobnych wzmianek na temat swej działalności w Dolistowie². Największą liczbę opracowań, głównie o charakterze encyklopedycznym, poświęcono najmłodszemu z opisywanych Chwiećkowskich – Józefowi³, jednak informacje w nich zawarte na temat jego kręgu rodzinnego, młodości i kariery zawodowej przed wyjazdem do Włocławka w latach siedemdziesiątych XIX w., powtarzają niektóre błędne ustalenia. Z odwołaniem się do niewykorzystywanych jeszcze źródeł archiwalnych, w tym akt metrykalnych i zachowanej szczątkowo w Archiwum Archidiecezjalnym w Białymstoku korespondencji ks. Piotra, będzie sposobność sprostować je i uzupełnić. W miarę możliwości trzech wyżej wspomnianych

¹ A. Szot, M. Wróbel, *Sumariusz zawartości Archiwum Archidiaconatu Białostockiego z lat 40. XIX w.*, [w:] *Archiwalne dziedzictwo*, A. Szot (red.), Białystok 2017, s. 35–36; M. Wróbel, *Kształtowanie zasobu Archiwum Archidiaconatu Białostockiego (1820–1848) jako przykład losów dokumentów kościelnych w Cesarstwie Rosyjskim*, [w:] *Od Maximis unidique pressi do Totus Tuus Poloniae populus. Metropolie mohylewska i wileńska w latach 1798–1992*, J. Wasilewski (red.), IPN, Białystok–Warszawa 2019, s. 36–46; Taż, *Ksiądz Piotr Chwiećkowski (1777–1867). Pierwszy archiwista kościelny w Białymstoku*, „Drogi Miłosierdzia” 2017, nr 9, s. 29; Taż, *Testament ks. Piotra Chwiećkowskiego (1861)*, „Drogi Miłosierdzia” 2018, nr 2, s. 31.

² A. Szot, *Dekanat białostocki w 1849 r.*, „Studia Teologiczne Białystok Drohiczyń Łomża” 2008, t. 26, s. 496; P. Borowik, A. Studniarek, *Jaświły. Z dziejów obszaru gminy w XIX i XX wieku*, Białystok–Jaświły 2011, s. 19, 298.

³ Biogramy Józefa Chwiećkowskiego opracowali m.in.: S. Kościński (*Słownik lekarzów polskich obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, Warszawa 1883, s. 72); T. Bilińkiewicz (*Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 10); K. Kowalska (*Słownik Biologów Polskich*, Warszawa 1987, s. 103); P. Szarejko (*Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 4, Warszawa 1997, s. 52); T. Rejmanowski, T. Wąsik (*Włocławski Słownik Biograficzny*, S. Kunikowski /red./, t. V, Włocławek 2008, s. 24–28). Zob. także: T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski (1821–1880). Nieznana postać z kręgu Izabeli Zbiegniewskiej*, „Rocznik Muzealny Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej” 2008, t. XII, s. 189–200.

przedstawicieli rodu Chwiećkowskich uczyniono równo-
rzędnymi bohaterami tekstu kreśląc ich wzajemne relacje.

Przodkami Piotra, Marcina i Józefa byli Maciej (ok. 1738–1812), piszący się „Chwiećko” lub „Chwiećkowski”, i Rozalia z domu Mysłowska (ok. 1740–1815)⁴, chłopci mieszkający we wsi Wyłudry, położonej ponad 4 km na północny wschód od Korycina, siedziby miejscowej parafii rzymskokatolickiej pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego. W okresie przedrozbiorowym Wyłudry należały do powiatu grodzieńskiego w województwie trockim i należały do klucza kumiańskiego⁵ ekonomii grodzieńskiej⁶. Już w 1679 r. niejacy Kacper i Maciej Chwiećko, antenaci opisywanych Chwiećkowskich, występowali w gronie kilkunastu gospodarzy, którym król Jan III Sobieski potwierdził zakup 6 włók w okolicy formującej się wsi Wyłudry⁷. Maciej i Rozalia po-
brali się przed 1763 r. i doczekali czterech córek: Marianny (ur. 1763), Ewy (1764), Katarzyny (1767) i Elżbiety (1769), po których przyszli na świat synowie: Paweł (ok. 1773–1833)⁸ i Piotr, który urodził się 1 lipca 1777 r. w Wyłudach i tego dnia został ochrzczony w korycińskim kościele⁹.

⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku (dalej: AAB), Parafia Rzymskokatolicka pw. Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie (z. nr 171) (dalej: Parafia Korycin), b. sygn., Księga pogrze-
bów 1800–1824, k. 74 (nr 2548), 85v (nr 3185); M. Wróbel, *Książdz Piotr Chwiećkowski*, s. 29.

⁵ Nazwa od dworu i wsi Kumiała.

⁶ *Opisy parafii dekanatu knyżyńskiego z roku 1784*, W. Wernerowa (oprac.), „*Studia Podlaskie*” 1990, t. I, s. 170, 172, 175.

⁷ J. Maroszek, *Kształtowanie się osadnictwa w obszarze gminy Korycin w XVI–XVIII wieku*, „*Studia Podlaskie*” 2017, t. XXV, s. 53–54.

⁸ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Księga chrztów 1762–1788, k. 5v (nr 114), 13 (nr 324), 33 (nr 916), 51v (nr 1218). Aktu chrztu Pawła nie udało się odnaleźć, dane na podstawie aktu zgonu – Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LPAH Wilno), f. 604, op. 58, d. 25, k. 1668 (nr 104/1833).

⁹ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Księga chrztów 1762–1788, k. 99

Starszy z braci Chwiećkowskich założył rodzinę pod koniec XVIII w., wstąpiwszy w związek małżeński z Ewą z Solników. Młodzi zamieszkali w położonej na południe od rodzinnych Wyłud wsi Przesławka (pisanej też „Prośławka” lub „Przeclawka”) w parafii korycińskiej, gdzie urodziły się liczne dzieci Pawła i Ewy: późniejszy proboszcz dolistowski Marcin, Piotr (ur. 1799), Tomasz Wincenty (1801), Maciej (1804), Zuzanna (1805), Teodor Andrzej (1810), Aleksander Andrzej Tomasz (1813), Franciszka (1816), Marianna (1818) i Józef¹⁰. Paweł Chwiećkowski umierając w 1833 r. był już wdowcem mającym pod opieką dwójkę nastoletnich dzieci – córkę Mariannę i syna Józefa. Został pochowany 8 kwietnia na cmentarzu parafialnym w Korycinie przez najstarszego syna, ks. Marcina¹¹. Prawdopodobnie razem z Pawłem do Przesławki przeprowadzili się jego rodzice, Maciej i Rozalia, którzy zmarli tu (odpowiednio) w 1812 i 1815 r.¹²

Daty urodzenia Marcina i Józefa wymagają osobnego objaśnienia, ponieważ obie metryki do księgi chrztów parafii korycińskiej zostały włączone z opóźnieniem. W formularzach osobowych z czasów kapłańskich Marcin Chwiećkowski podawał różne daty przyjścia na świat (11 października 1798 r. w Przesławce¹³, 11 listopada 1798 r. w Prze-

(nr 2437); AAB, Akta Dziekana Białostockiego (z. nr 3) (dalej: ADB), b. sygn., *Формулярный списокъ о службѣ и достоинствѣ всехъ священниковъ Белаго Духовенства Белостоскаго Деканата за 1851 годъ*, k. 44v.

¹⁰ Część potomstwa zmarła przed osiągnięciem pełnoletniości. AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga chrztów 1788–1821*, k. 97 (nr 2432), 126v (nr 2943), 157v (nr 3527), 176v (nr 3996), 210 (nr 5174), 231 (nr 5857), 249 (nr 6364), 287 (nr 6968).

¹¹ LPAH Wilno, f. 604, op. 58, d. 25, k. 1668 (nr 104/1833).

¹² AAB, Parafia Korycin, b. sygn., *Księga pogrzebów 1800–1824*, k. 74 (nr 2548), 85v (nr 3185).

¹³ LPAH Wilno, f. 694, op. 1, d. 4073, *Wizyta kościoła parafialnego dolistowskiego (...) roku 1829 miesiąca listopada dnia 16*, k. 5v.

sławce¹⁴), rozbieżne wnioski na temat jego wieku można także wyciągnąć na podstawie katalogów duchowieństwa archidiecezji mohylewskiej, diecezji wileńskiej oraz włocławskiej (data urodzenia od 1796 po 1801 r.)¹⁵. W akcie zgonu z 1876 r. (być może omyłkowo) podano, że zmarł w wieku 70 lat, a jako miejsce jego urodzenia figurują Karpowicze¹⁶, wieś leżąca na północ od Wyłud i Korycina, siedziba samodzielnej parafii¹⁷. Narodziny i chrzest w Karpowiczach mogłyby tłumaczyć brak metryki ks. Marcina w korycińskiej księdze chrztów, lecz ostatecznie została ona w niej odtworzona w latach dwudziestych XIX w. Zapis umieszczono na osobnej karcie we właściwym miejscu woluminu, przesnurowano go i opieczętowano, a dodatkową kopię aktu sporządził na ostatniej stronie księgi ks. Jakub Kisielewski, wicedziekan knyszyński, podczas wizytacji generalnej w Korycinie w 1828 r.¹⁸ Z tego źródła wiemy, że ks. Marcin został ochrzczony 20 listopada 1796 r. w Korycinie, a urodził się zapewne niewiele wcześniej w Przesławce.

¹⁴ AAB, ADB, b. sygn., Формулярный список (...) за 1851 годъ, k. 34v.

¹⁵ M.in. *Directorium horarum canonicarum et missarum (...) ab usum utriusque cleri Archi-Dioecesis Mohileviensis in annum Domini MDCCCLX*, Mohileviae [bdw], s. nn.; *Порядокъ богослуженія для духовенства Виленской епархіи на 1870 годъ*, Вильна 1869, s. 191; *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1877*, Varsaviae [1877], s. 132.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku (dalej: APW), Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej we Włocławku, sygn. 142, Duplikat akt urodzeń, małżeństw i zmarłych od stycznia do grudnia 1876 r., s. 514 (nr 232/1876).

¹⁷ Zob. S. Ostrowski, *Karpowicze – dzieje parafii*, „Białostoczczyzna” 1995, nr 1, s. 22–27.

¹⁸ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Księga chrztów 1788–1821, k. 56a (brak nr.): *Kopia. Przesławka. 1796 die 20 novembris ego Felix Kramkowski vicar[us] korycin[ensis] baptisavi infantem nomine Martinum Pauli et Evae Chwieckowskich legitimum coniugum filium. Patrini fuere Joannes Małyszko et Agatha Chwieckowna.*

Możliwe, że razem z metryką najstarszego syna odtworzono akt chrztu najmłodszego dziecka Pawła i Ewy Chwiećkowskich – Józefa. Zgodnie z nim przyszedł na świat 3 lutego 1820 r. w Przesławce i tegoż dnia przyjął sakrament chrztu świętego w kościele korycińskim¹⁹. Należy podkreślić, że poczynając od noty biograficznej przygotowanej przez Stanisława Lubicz Kościńskiego²⁰, we wszystkich opracowaniach na temat Józefa Chwiećkowskiego, bez sięgania do źródeł metrykalnych, błędnie powtarzano rok 1821. Nie wiadomo, skąd tę datę zaczerpnął sam Kościński. Metryka Józefa nie została wpisana do księgi chrztów w 1820 r., a do jej uzupełnienia w późniejszym okresie wykorzystano niezapisany dolny margines karty. Z pewnością dokonano tego po 1820 r., gdyż w duplikatach metryk korycińskich przesyłanych corocznie do władz kościelnych nie odnotowano aktu chrztu Józefa ani w 1820, ani w 1821 r.²¹, co więcej, dopisany w unikacie księgi akt otrzymał omyłkowo numer 7351, figurujący już przy metryce na następnej stronie²².

Uregulowanie kwestii chrztu świętego mogło być istotne zwłaszcza dla Marcina, który na początku lat dwudziestych XIX w. zamierzał podjąć naukę w seminarium duchownym. Niewykluczone, że za uzupełnieniem metryk obu brataników i usunięciem powstałych w przeszłości zaniedbań stał ich stryj, ks. Piotr Chwiećkowski, który pełnił już wówczas

¹⁹ AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Księga chrztów 1788–1821, k. 311v (nr 7351): *Przesławka. Die 3 qui supra [februari] baptisavi infantem nomine Josephum heri natum mensis et anni cur[renti] [1820] honestum Pauli et Evae Chwiećkowskich con[iugum] leg[ititimorum] filium. Patrini fuere Joannes Rozłuski et Catharina Bacharewiczowa.*

²⁰ S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, s. 72.

²¹ Zob. LPAH Wilno, f. 604, op. 58, d. 12, k. 912v–923; d. 13, k. 1024–1032; d. 14, k. 528–529.

²² Numeracja metryk w obrębie całej księgi wprowadzona w latach 20. XIX w. (AAB, Parafia Korycin, b. sygn., Księga chrztów 1788–1821, k. 311v).

istotne funkcje w strukturach lokalnego Kościoła. Zanim urodził się jego najstarszy synowiec, w 1787 r. Piotr rozpoczął naukę w „szkołach białostockich”²³, najpierw w szkole parafialnej, a następnie podwydziałowej, działającej w mieście od 1777 r. pod auspicjami Komisji Edukacji Narodowej i opieką właścicielki Białegostoku, Izabeli z Poniatowskich Branickiej. Ukończenie szkoły podwydziałowej wiązało się z zaliczeniem trzech dwuletnich klas²⁴. „Uczyłem się nauk tych, jakie były dawane podtenczas z rozporządzenia Komisji Edukacyjnej”²⁵ – pisał później Chwiećkowski – polskiego i łacińskiego języków, gramatyki, arytmetyki, geografii, matematyki, historii, wymowy i prawa politycznego”²⁶. Działalność szkoły białostockiej, mimo trudnych warunków lokalowych i bytowych uczniów i profesorów, była dobrze oceniana przez wizytatorów. Piotr nie był zaliczany do grona wyróżniających się i nagradzanych podopiecznych, choć niewykluczone, że bywał z innymi na odbywających się corocznie w pałacu białostockim popisach uczniowskich, a w 1793 r. brał udział w wizytacji szkoły przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Edukację zakończył w 1794 r.²⁷, kiedy wraz z wybuchem po-

²³ AAB, Akta Archidikonatu Białostockiego (z. nr 2) (dalej: AArB), b. sygn., Formularze osobowe duchowieństwa Archidikonatu Białostockiego za 1820 r., k. nn., Posłuzny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego kapelana Sióstr Miłosierdzia szpitala białostockiego archiwariusza Archiwum Obwodu Białostockiego Duchownego, sporządzony 1820 roku dnia 16 miesiāca augusta (dalej: Posłuzny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820).

²⁴ D. Teofilewicz, *Z działalności Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. III, J. Joka (red.), Białystok 1972, s. 12, 27.

²⁵ AAB, AArB, Posłuzny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820.

²⁶ AAB, AArB, b. sygn., Formularze osobowe duchowieństwa Archidikonatu Białostockiego za 1825 r., k. nn., Posłuzny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1825.

²⁷ AAB, AArB, Posłuzny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820.

wstania kościuszkowskiego część uczniów przyłączyło się do insurekcji²⁸.

Po upadku powstania i III rozbiorze Polski w 1795 r. zarówno Białystok, jak i rodzinne okolice Chwiećkowskich w parafii Korycin znalazły się w zaborze pruskim i weszły w skład departamentu białostockiego prowincji Prusy Nowowschodnie. W konsekwencji podziału ziem polskich doszło do zmian w strukturach administracji kościelnej, a w 1799 r. papież Pius VI erygował diecezję wigierską, składającą się z tych części przedrozbiorowych diecezji wileńskiej, łuckiej i żmudzkiej, które po 1795 r. znalazły się w granicach Prus²⁹.

Nie wiadomo, jaki był stosunek Piotra Chwiećkowskiego do ówczesnej sytuacji politycznej ani co działo się z nim po ukończeniu szkoły. Jesienią 1796 r. wstąpił do seminarium duchownego w Tykocinie³⁰ prowadzonego przez księży misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Kształcił się na własny koszt, nie korzystając z funduszków zapisanych na utrzymanie kleryków przez hetmana Jana Klemensa Branickiego i jego żonę Izabelę, co świadczy o jego dość dobrej kondycji finansowej. Ówczesna *ratio studiorum* obejmowała naukę teologii moralnej i dogmatycznej, metod katechizacji, śpiewu oraz udzielania sakramentów i sprawowania świętych obrzędów. Kleryk Piotr Chwiećkowski 19 lipca 1799 r. ukończył naukę i od września przez rok pełnił obowiązki pre-

²⁸ D. Teofilewicz, *Z działalności Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku*, s. 12–39; J. Trynkowski, *Gimnazjum. Z dziejów Gimnazjum Białostockiego (1777) 1802–1915*, Białystok 2002, s. 15–19, 29.

²⁹ J. Wąsicki, *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostpreussen) 1795–1806*, Poznań 1963, s. 19–21, 217; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 182.

³⁰ AAB, AArB, b. sygn., Poślužny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820; J. Łupiński, *Seminarium duchowne w Tykocinie w latach 1769–1863*, Łódź 2011, s. 301.

fekta w miejscowej szkole parafialnej. Za swą pracę otrzymał od tykocińskiego proboszcza roczną pensję w wysokości 100 zł³¹. W seminarium przebywał aż do osiągnięcia wieku kanonicznego. Święcenia kapłańskie przyjął w Prenach 14 listopada 1802 r. z rąk biskupa wigierskiego Michała Karpowicza. Jako neoprezbiter przyjechał do Białegostoku i przez rok posługiwał jako wikariusz przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

O kolejnych dekadach życia ks. Piotra Chwiećkowskiego zdecydowała nominacja na kapelana w białostockim domu Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo, którą otrzymał 14 grudnia 1803 r. z rąk oficjała generalnego wigierskiego, Jana Gołaszewskiego³². Szarytki, dzięki fundacji Jana Klemensa Branickiego z 1768 r., prowadziły w Białymstoku szpital usytuowany *vis-à-vis* kościoła parafialnego, popularnie zwany Klasztorkiem, znany Chwiećkowskiemu jeszcze z czasów nauki szkolnej. Do obowiązków kapelana należało celebrowanie codziennej mszy św. dla chorych w szpitalnej kaplicy, zapewnianie im posługi sakramentalnej, a nadto odprawianie 2 razy w tygodniu mszy św. w intencji fundatorów oraz modlitwa za ich dusze w niedziele i święta. W ramach funduszu duchowny miał zapewnione mieszkanie, opał i wyżywienie oraz otrzymywał roczny procent (w 1820 r. wynoszący 400 złp³³) od dwóch kapitałów. Pierwszym była suma 10 tys. złp zapisana w 1768 r. przez Katarzynę z Komorowskich Gordonową na rzecz altarii przy kościele parafialnym w Zabłudowie, której fundusz w 1784 r.

³¹ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „*Nasza Przeszłość*” 1960, t. 11, s. 418–422; J. Łupiński, *Seminarium duchowne w Tykocinie*, s. 70–76, 162–163, 301.

³² AAB, AArB, b. sygn., Posłuszny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1825.

³³ W 1825 r. było to 60 srebrnych rubli (AAB, AArB, b. sygn., Posłuszny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1825).

został przeniesiony przez jej sukcesorów na szpital szarytek. Drugi dochód pochodził z kwoty 5 tys. złp na utrzymanie stałego kapelana przy szpitalu, zapisanej w 1792 r. testamentem Heleny Brzezińskiej³⁴.

25 września 1805 r. ks. Chwiećkowski został mianowany przez oficjała wigierskiego Jana Gołaszewskiego obrońcą węzła małżeńskiego w sprawach rozwodowych. Tę funkcję pełnił krótko, tylko do „zmiany rządu pruskiego”³⁵, która nastąpiła po pokoju w Tylży w 1807 r. Wówczas z dotychczasowego południowo-wschodniego fragmentu departamentu białostockiego (powiatów sokólskiego, białostockiego, bielskiego i drohiczyńskiego oraz częściowo suraskiego, biebrzańskiego i dąbrowskiego) utworzono obwód białostocki, który został włączony do Rosji³⁶. Funkcjonował on jako samodzielna jednostka administracyjna do 1842 r., po czym został włączony do guberni grodzieńskiej Cesarstwa Rosyjskiego³⁷. Nowe granice polityczne wymusiły rewizję struktur administracji kościelnej. W 1808 r. arcybiskup mohylewski Stanisław Bohusz Sierstrzeńcewicz utworzył na terenie obwodu archidiaconat okręgowy ze stolicą w Białymstoku, przynależący do archidiecezji mohylewskiej. Składał się on z ponad 50 parafii, podzielonych najpierw na 6, a później na 3 dekanaty³⁸. Po podpisaniu konkordatu ze Stolicą Apostolską

³⁴ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie, Dział Rękopisów (dalej: BLAN Wilno), F273–3887, Wizyta szpitalu białostockiego Sióstr Miłosierdzia roku 1820 sporządzona (dalej: Wizyta szpitala 1820), k. 3, 11, 13.

³⁵ AAB, AArB, b. sygn., Posłuszny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820.

³⁶ R. Żurkowa, *Z dziejów organizacji departamentu białostockiego w 1807 r.*, „Rocznik Białostocki” 1961, t. II, s. 314–315.

³⁷ Z. Romaniuk, *Zachodnia granica obwodu białostockiego z 1807 r.*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2002, z. 15, s. 27–35.

³⁸ Do 1834 r. dekanaty: Białystok, Knyszyn, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn i Sokółka; od 1835 r. dekanaty: Białystok, Knyszyn, Bielsk, Drohiczyn, Sie-

(1847 r.) i nowym rozgraniczeniu diecezji w Rosji bullą *Universalis Ecclesiae cura* z 1848 r., obszar archidiaconatu wszedł w skład diecezji wileńskiej³⁹.

W 1819 r. Rzymskokatolickie Duchowne Kolegium w Petersburgu specjalnym ukazem zarządziło akcję gromadzenia dokumentów uposażeniowych i funduszowych kościołów i klasztorów z terenu cesarstwa we właściwych terytorialnie archiwach centralnych (diecezjalnych lub prowincjonalnych). Według tej zasady archiwalia z terenu archidiaconatu białostockiego miały zostać wywiezione do Mohylewa, jednak dzięki staraniom ówczesnego archidiakona, ks. Kazimierza Kubeszowskiego, na początku 1820 r. powstało Archiwum Archidiaconatu Białostockiego, zlokalizowane w stolicy obwodu. Na magazyn archiwalny przeznaczono specjalnie zaadaptowane do tego celu pomieszczenie nad zakrystią kościoła parafialnego. W zbiorach archiwum do lat czterdziestych XIX w. zgromadzono blisko 400 sztuk dokumentów i akt z XVI–XIX w.⁴⁰

W 1820 r. ks. Kubeszowski powierzył obowiązki archiwisty ks. Piotrowi Chwiećkowskiemu, którego znał zapewne od 1806 r., kiedy został prepozytem białostockim i superiorem miejscowego domu księży misjonarzy św. Wincenego a Paulo. Ich współpraca i wzajemna sympatia trwały do śmierci archidiakona w 1833 r.⁴¹ Desygnując ks. Chwiećkowskiego na archiwariusza, archidiacon chciał mu w pew-

miatyczne i Sokółka; od 1845 r. dekanaty: Białystok, Bielsk, Sokółka (A. Szot, M. Wróbel, *Sumariusz zawartości Archiwum Archidiaconatu Białostockiego*, s. 31–33).

³⁹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej*, s. 197–199.

⁴⁰ M. Wróbel, *Kształtowanie zasobu Archiwum Archidiaconatu Białostockiego*, s. 32–35.

⁴¹ A. Szot, *Kazimierz Kubeszowski (1765–1833) – ksiądz, archidiacon białostocki*, [w:] *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwański*, z. 2, Białystok 2003, s. 73–74.

nym sensie „wynagrodzić” nieprzyjemności, jakich kapelan doświadczył w 1819 r. od wizytatora zgromadzenia misjonarzy, ks. Andrzeja Pohl’a, który domagał się usunięcia ks. Chwiećkowskiego ze względu na lenistwo i nieobyczajne zachowanie⁴². W jego obronie wystąpili wówczas nie tylko ks. Kubeszowski, ale i współlokator kapelana z Klasztoru, kanonik łucki i dziekan białostocki, ks. Jakub Pilkiewicz, uznając zarzuty za pomówienia. Ostatecznie ks. Pohl ustąpił, ks. Chwiećkowski zachował kapelanię u szarytek i został pierwszym białostockim archiwistą kościelnym⁴³.

Do obowiązków archiwariusza zaliczały się: nadzór nad gromadzeniem zbiorów, prowadzenie ich ewidencji, wykonywanie uwierzytelnionych odpisów z powierzonych jego pieczy dokumentów albo ich wypożyczanie np. na potrzeby sądowe. Odnotowywał on wpływy archiwaliów oraz kontrolował, czy mają formę przewidzianą prawem (musiały być to oryginały lub sądowo uwierzytelnione kopie). Prowadził korespondencję z poszczególnymi plebanami w sprawach archiwalnych. Zdarzało się, że na polecenie archidiakona podróżował po parafiach, zwożąc ma-

⁴² S. Dąbrowski, *Archidiakonat Białostocki (1808–1842)*, Lublin 1963, mps w Bibliotece KUL, s. 66: „trudni się tylko polowaniem i przyjmuje u siebie młode panienki”.

⁴³ Sprawa ks. Chwiećkowskiego toczyła się w tle sporu między ks. Pohl’em a ks. Kubeszowskim o fundusze i siedziby tworzonych z inicjatywy tego ostatniego archiwum i seminarium duchownego dla obszaru archidiakonatu. W tej sprawie w styczniu 1820 r. ks. Kubeszowski pisał do ks. Chwiećkowskiego: „(...) Dziekanowi Pilkiewiczowi moję uniżoność oświadczam. WJKs. wizytator [tj. Pohl] zmartwił mnie dużo ostatnim piśmem swoim z okazji archiwum. Odpisałem mu w setno, aż mu w piąty pójdzie. Czekam odpisu na to, a gdy odpisze nie po mojej myśli, zaproszę wszystkich (...) dziekanów do siebie na consilium dla naradzenia się, jak względem seminarium, tak względem archiwum” (AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List archidiakona białostockiego ks. Kazimierza Kubeszowskiego do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Korycin, 28 I 1820 r.; S. Dąbrowski, *Archidiakonat Białostocki*, s. 66–67; M. Wróbel, *Kształtowanie zasobu Archiwum Archidiakonatu Białostockiego*, s. 36).

teriały archiwalne do Białegostoku. Sporządzał też sumariusz dokumentów oraz fizycznie opisywał jednostki, nadając im tytuły i numery zgodne z prowadzonym spisem⁴⁴. W pracy kancelaryjnej posługiwał się własną urzędową pieczęcią w kształcie owalu z herbem obwodu białostockiego (tarcza dzielona w pas z Orłem Białym na czerwonym tle i Pogonią litewską na dole⁴⁵), mającą w otoku napis w języku łacińskim: *Sigillum Arch[iv]wary Bialostocensis*. Funkcję archiwariusza pełnił przez ponad 40 lat. W sierpniu 1864 r., w związku z wyjazdem do Dolistowa (o czym dalej) otrzymał zgodę władz biskupich na przekazanie archiwum archidiakonatu i jego pieczęci następcy – kapelanowi Białostockiego Instytutu Panien Szlacheckich, ks. Hipolitowi Głowackiemu⁴⁶.

Do samego końca ks. Chwiećkowski pełnił posługę kapelana w Klasztoru. Już od drugiego dziesiątka lat XIX w. zakonnymi zakładami dobroczynnymi na terenie Rosji i ich majątkami interesowały się władze świeckie, które stopniowo dążyły do ich upaństwowienia, a sprawę przyspieszyła klęska powstania listopadowego. Ukazem z 1842 r. dom białostockich szarytek został zaliczony do klasztorów nadetatowych, które nie mogły przyjmować nowicjuszek i były dosłownie „skazane na wymarcie”. Odmawiając przejścia szpitala pod kuratelę świecką szarytki nie otrzymywały od państwa dodatkowych funduszy. W Białymstoku pozostało ich tylko 5, pozbawionych sprzętów szpitalnych i apteki; siostry wegetowały utrzymując się z państwowej pensji

⁴⁴ A. Szot, M. Wróbel, *Sumariusz zawartości Archiwum Archidiakonatu Białostockiego*, s. 35–38; M. Wróbel, *Kształtowanie zasobu Archiwum Archidiakonatu Białostockiego*, s. 36.

⁴⁵ K. Filipow, *Herby białostockie*, „Białostocczyzna” 1989, nr 1, s. 3.

⁴⁶ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ о духовенстве вообще и по Белостокскому деканату; перемены въ составе онаго: назначенія, перемещенія, отрешенія (suspensatio), награды и выговоры; увольненія въ отпуски и выдача билетовъ, 1864–1870, k. 37.

i drobnych ofiar⁴⁷. Od maja 1842 r. także ks. Chwiećkowski stracił dotychczasowe uposażenie, lecz pozostał przy kapelańskiej posłudze⁴⁸.

W latach 1846–1849 częściowym źródłem utrzymania ks. Chwiećkowskiego było układanie rubrycel (kalendarzy liturgicznych) na każdy rok do użytku duchowieństwa archidiecezji mohylewskiej⁴⁹. 11 marca 1847 r. został wyznaczony przez wikariusza generalnego archidiecezji mohylewskiej, Marcina Łaskiego, na rzymskokatolickiego kapelana i nauczyciela religii w Białostockim Instytucie Panien Szlacheckich – działającej od 1841 r. żeńskiej szkole kształcącej szlachcianki z guberni grodzieńskiej, mińskiej i wileńskiej, ulokowanej w dawnym pałacu Branickich. Formalnie pełnił te obowiązki do 6 marca 1851 r.⁵⁰ Jak widać z zachowanej korespondencji, ks. Chwiećkowski nie chciał przyjąć tej nominacji, tłumacząc się zaawansowanym wiekiem i złym stanem zdrowia, pogarszającym się zresztą od kilku dekad⁵¹.

⁴⁷ S. Rosiak, *Prowincja litewska Sióstr Miłosierdzia. Szkic z dziejów martyrologii Kościoła katolickiego pod zaborem rosyjskim*, Wilno 1933, s. 54–64, 90.

⁴⁸ Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: APB), Akta kościelne różnych wyznań, sygn. 2, Формулярный списокъ священника Петра Хвещковскаго (...) 1844 года поданы, k. 11.

⁴⁹ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List ks. Adama Sangowicza wizytatora klasztorów rzymskokatolickich archidiecezji mohylewskiej do ks. Piotra Chwiećkowskiego, 3 VII 1847 r.; *Directorium horarum canonicarum et missarum ad usum utriusque cleri Archidioecesis Mohileviensis in annum Domini 1846*, Wilno [1845], s. nn; *Directorium horarum canonicarum et missarum ad usum utriusque cleri Archidioecesis Mohileviensis in annum Domini 1847*, Odessa [1846], s. nn.

⁵⁰ AAB, ADB, b. sygn., Формулярный списокъ (...) за 1851 годъ, k. 45; Н. П. Авенариусъ, *Исторический очеркъ Белостокскаго Института Благородныхъ Девичъ 1841–1891 г.*, Białystok 1891, s. 57; Zob. M. Kietliński, *Białostocki Instytut Panien Szlacheckich (1841–1891)*, „Białostoczczyzna” 1998, nr 3, s. 31–37.

⁵¹ Już w 1820 r. pisał: „dla słabości zdrowia do sprawowania obowiązków czuję się niezdatnym i niesposobnym” (AAB, AArB, b. sygn., Posłużny spiszek ks. Piotra Chwiećkowskiego 1820).

Do podjęcia nowej pracy nie zachęcała go ani przysługująca kapelanowi instytutu pensja (550 rubli srebrem rocznie⁵²), ani przeprowadzka z zajmowanego od wielu lat mieszkania w Klasztorcu, które miał zdać swemu następcy, ks. Józefowi Bąkowskiemu, późniejszemu (od 1851 r.) administratorowi i proboszczowi parafii białostockiej⁵³. Możliwe, że dodatkowo odstręczała go praca w instytucji, w której w latach czterdziestych XIX w. nasilał się kurs rusyfikacyjny⁵⁴. Odmowa ks. Chwiećkowskiego spotkała się z ostrą reprimendą ze strony prałata Łaskiego, który w kwietniu 1847 r. napisał: „(...) Od mojego rozporządzenia ani na jotę nie ustąpię i słuchać intryg kapłanów, które tam u was się zaprowadziły, zupełnie słuchać nie radzę, a spełniać moje zalecenia jako legalnego wikarego archidiecezji przedpisuję”⁵⁵. W maju konsystorz mohylewski zgodził się na tymczasowe odłożenie, ze względów zdrowotnych, wprowadzenia ks. Chwiećkowskiego w obowiązki kapelana instytutu, oczekując w zamian przedstawienia zaświadczenia lekarskiego potwierdzającego chorobę. Zaznaczano jednak, że dalsze zwlekanie z wykonaniem zarządzeń władz spowoduje umieszczenie go w klasztorze nadetatowym⁵⁶.

⁵² Н. П. Авенариусъ, *Исторический очеркъ*, s. 44.

⁵³ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List wikariusza generalnego archidiecezji mohylewskiej Marcina Łaskiego do ks. Piotra Chwiećkowskiego, 11 III 1847 r.; List p.o. archidiacona białostockiego ks. Józefa Małyszewicza do ks. Piotra Chwiećkowskiego 30 III 1847 r.

⁵⁴ M. Kietliński, *Białostocki Instytut Panien Szlacheckich*, s. 33–34.

⁵⁵ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List wikariusza generalnego archidiecezji mohylewskiej Marcina Łaskiego do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Mohylew, 15 IV 1847 r.

⁵⁶ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List p.o. archidiacona białostockiego ks. Jerzego Kryszczuna do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Sokółka, 22 V 1847 r.

Prawdopodobnie ks. Chwiećkowski krótkotrwale objął posadę, ale już w 1851 r. jako emeryt, otrzymujący z konsystorza 100 rubli srebrem rocznie emerytury, dalej posługiwał jako kapelan u Sióstr Miłosierdzia⁵⁷ i zapewne cały czas tam mieszkał. Budynek szpitala był jego domem od 1804 r. Jako kapelan miał do dyspozycji 2 pokoje obok schodów na parterze. W 1820 r. do obu pomieszczeń prowadziły „drzwi oboje filonkowe⁵⁸ roboty, popielato malowane, na zawiasach i krukach⁵⁹ żelaznych z zamkami francuskimi. W pierwszej [stancji] piec z kafli biało polewanych i kominek. Okien dwa w ołów oprawnych, na zawiaskach i kruczkach żelaznych, z kratami żelaznymi. Stolik z dwoma szufladkami. Obrazów dwa na płótnie olejno malowanych, łokciowej długości: pierwszy Zdjęcia z Krzyża Pana Jezusa, drugi portret Stanisława Poniatowskiego króla. Krzeszelek suknem zielonym obitych pięć. W drugiej stancji kominek bez pieca. Okno jedno w ołów oprawne na zawiaskach i kruczkach żelaznych, z kratą żelazną. Szafa z czterema szufladami. Podłoga w obu stancjach z tarcic”⁶⁰.

Więcej o wyposażeniu tego lokum dowiadujemy się dzięki testamentowi ks. Chwiećkowskiego, spisanemu z pomocą jego bratanka Józefa 24 maja 1861 r. w Białymstoku i zachowanego w kopii wśród akt dziekana białostockiego⁶¹. W chwili sporządzania ostatniej woli kapłana w jego miesz-

⁵⁷ AAB, ADB, b. sygn., Формулярный списокъ (...) за 1851 годъ, k. 45.

⁵⁸ Filunek, pływca – płyta wypełniająca ramę skrzydła drzwiowego w drzwiach pływowych.

⁵⁹ Kruk – żelazny wygięty pręt służący do zamykania drzwi, rodzaj skobla.

⁶⁰ BLAN Wilno, F273–3887, Wizyta szpitala 1820, k. 3v.

⁶¹ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ съ перепиской о фундушахъ наделахъ и аннуатахъ костеловъ Белостокскаго Деканата, починкахъ ихъ (...); взысканияхъ со всего духовенства деканата по завещениямъ и обязательствамъ, а равно о таковыхъ-же взысканияхъ въ ползы духовенства и костеловъ (...), 1859–1871, k. 235–239.

kaniu znajdowało się kilkanaście obrazów, w tym „Najświętszej Maryi Panny Ostrobramskiej za szkłem w złożonych ramach”, wizerunki Świętej Rodziny, św. Piotra i św. Stanisława Kostki oraz portret papieża Piusa IX. Stały tam 2 szafy (na odzież i na księgozbiór), biurko jesionowe z szufladami i klapką ozdobione mosiężnymi uchwytami, 5 krzeseł jesionowych, stół dębowy, 2 dodatkowe stoliki, duży okuty kufer, 3 kanapy, żelazne łóżko z materacem i służącą jako narzuta „skórą łosiową”.

Najobszerniejszą część spisu majątku stanowiła licząca prawie 250 tytułów biblioteczka, z której tylko połowę dzieł opisano w sposób umożliwiający identyfikację, z podaniem tytułów, autorów i dat wydania. Drugą część zbioru scharakteryzowano lakonicznie: „prócz tego znajduje się w tejże szafie 140 książek innych rozmaitej treści i objętości”. Większość opisanych prac pochodziła z XVIII i XIX stulecia. Licznie reprezentowane były dzieła teologiczne, homiletyczne, opracowania z historii Kościoła i Polski, pisma starożytnych pisarzy i filozofów, a także prace poświęcone medycynie i ziołolecznictwu⁶². Możliwe, że część księgozbioru pochodziła z biblioteczki Sióstr Miłosierdzia, udowodnienie tego wymagałoby przeprowadzenia badań porównawczych. Interesującym byłoby rozpoznanie dalszych dziejów księgozbioru i stwierdzenie, czy częściowo nie przetrwał w zbiorach białostockich do czasów współczesnych⁶³. Z tych też powodów testament ks. Piotra Chwiećkowskiego opublikowano jako załącznik do niniejszego tekstu⁶⁴.

⁶² M. Wróbel, *Testament ks. Piotra Chwiećkowskiego*, s. 31.

⁶³ Por. M. Olszewski, *Źródła do historii biblioteki Sióstr Miłosierdzia w Białymstoku*, „Bibliotekarz Podlaski” 2001, t. 3, s. 82–91.

⁶⁴ Przy publikacji korzystano z zasad instrukcji wydawniczej Kazimierza Lepszego (*Instrukcja wydawnicza do źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953), pisownia i interpunkcja źródła została uwspółcześniona, z wyjątkiem wykazu książek, który pozostawiono bez zmian.

W roku 1854 ks. Chwiećkowski pochował na cmentarzu parafialnym na wzgórzu św. Rocha s. Wiktorię Rościszewską, wieloletnią przełożoną Klasztoru⁶⁵. Na początku lat sześćdziesiątych XIX w., dzięki wspomnianemu już ks. Bąkowskiemu, podupadający szpital został oddany w dzierżawę na przytułek Towarzystwa Dobroczynności. Szarytki nadal miały w nim sprawować opiekę nad chorymi, do Białegostoku przybyły nowe siostry. Pomyślną kontynuację ich działalności przekreśliła klęska powstania styczniowego i następujące po niej represje. W 1864 r. nastąpiła kasata klasztoru; 6 lipca białostockim szarytkom kazano wyjechać do Warszawy⁶⁶.

Sędziwy i schorowany ks. Piotr Chwiećkowski uzyskał od władz cywilnych zgodę na wyjazd do Dolistowa, gdzie miał zamieszkać na plebanii u swego bratanka – miejscowego proboszcza, ks. Marcina Chwiećkowskiego. Za jego pośrednictwem 24 lipca 1864 r. uzyskał zatwierdzenie tej decyzji przez administratora diecezji wileńskiej, ks. Józefa Bowkiewicza (który 1 sierpnia zdecydował też o przekazaniu Archiwum Archidiakonu Białostockiego nowemu opiekunowi). Wkrótce później ks. Piotr wyjechał z Białegostoku do Dolistowa. Tam 14 marca 1867 r. zmarł w wieku 90 lat. Dwa dni później został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym przez dziekana białostockiego ks. Konstantyna Bernikowicza⁶⁷.

⁶⁵ Szarytki z Domu św. Marcina. 250 lat Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Białymstoku 1769–2019, A. Kakareko (red.), Białystok 2019, s. 33.

⁶⁶ S. Rosiak, *Provincia litewska Sióstr Miłosierdzia*, s. 91–92.

⁶⁷ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ о духовенстве вообще и по Белостокскому Деканату; перемены въ составе онаго, назначенія, перемещенія, отрешенія (*suspensatio*), награды и выговоры; увольненія въ отпуски и выдача билетовъ, 1864–1870, k. 19–20, 37; AAB, Kuria Metropolitalna Białostocka – Archiwum Metryczne (z. nr 1), sygn. 1.1.369, Wypisy z ksiąg metrykalnych pogrzebanych parafii dekanatu Białystok za 1867 r., Parafia Dolistowo, nr 20/1867.

Losy Marcina i Józefa Chwiećkowskich nieustannie spletały się z biografią ich stryja, a zachowana szczątkowo korespondencja ks. Piotra świadczy o podtrzymywaniu serdecznych więzi rodzinnych, zwłaszcza między nim a starszym synowcem. Obaj synowie Pawła Chwiećkowskiego urodzili się po III rozbiorze Polski, Marcin dorastał jeszcze w czasie kształtowania się ostatecznych granic zaborów, ale młodszy o prawie pokolenie Józef urodził się już we względnie ustabilizowanej rzeczywistości zaboru rosyjskiego. Co do edukacji szkolnej – obaj poszli śladami stryja. Najpierw w latach 1814–1822 w sześcioklasowym gimnazjum białostockim (które powstało w 1802 r. z przekształcenia dotychczasowej szkoły podwydziałowej) kształcił się Marcin Chwiećkowski⁶⁸. Uczył się w okresie świetności szkoły, w duchu polskiego patriotyzmu, wielu jego kolegów po ukończeniu gimnazjum zasiliło szeregi wileńskich filomatów i filaretów⁶⁹. Mógł być to jeden z czynników, który ukształtował jego niechętną caratowi postawę. 8 września 1822 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Wilnie, w którym „słuchał wszystkich przedmiotów, jakie onemu są przypisane”⁷⁰, poznawał Pismo Święte, prawo kanoniczne, metody katechizacji, retorykę oraz zasady udzielania sakramentów i pełnienia świętych obrzędów⁷¹. W katedrze w Wilnie 12 lipca 1825 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk sufragana wileńskiego Adama Kossakowskiego. Początkowo posługiwał jako wikariusz w parafii w Mostach

⁶⁸ LPAH Wilno, f. 694, op. 1, d. 4073, Wizyta kościoła parafialnego dolistowskiego (...) roku 1829 miesiąca listopada dnia 16, k. 5v. W roku szkolnym 1816/1817 był uczniem klasy III (J. Trynkowski, *Gimnazjum*, s. 258).

⁶⁹ Zob. J. Trynkowski, *Gimnazjum*, s. 57–129.

⁷⁰ LPAH Wilno, f. 694, op. 1, d. 4073, Wizyta kościoła parafialnego dolistowskiego (...) roku 1829 miesiąca listopada dnia 16, k. 5v.

⁷¹ Por. W. Worotyński, *Seminarjum Główne w Wilnie. Powstanie i pierwszy okres dziejów (1803–1816)*, Wilno 1935, s. 131–139.

w diecezji wileńskiej. Dopiero po otrzymaniu nominacji na administratora parafii św. Wawrzyńca w Dolistowie (9 marca 1828 r.) podjął posługę na terenie archidiaconatu białostockiego. Kilka miesięcy później, 27 sierpnia, został jej proboszczem na kolejne 40 lat. W latach 1836–1839 pełnił dodatkowo obowiązki wicedziekana knyszyńskiego, bywał też powoływany na deputata duchownego, czyli przedstawiciela w sądach cywilnych, kiedy rozpatrywały one sprawy dotyczące Kościoła⁷².

Długoletnia praca ks. Marcina Chwiećkowskiego w parafii dolistowskiej wymaga szerszych badań. Jej materialnymi śladami w obrębie beneficjum były zbudowana w 1847 r. drewniana plebania, w której pod koniec życia zamieszkał także jego stryj Piotr, wzniesiony w 1852 r. dom dla służby kościelnej oraz zabudowania gospodarcze, w tym stajnia i wozownia, wzniesione w 1868 r.⁷³ Niezbyt chlubny, ale też jednostronny obraz posługi ks. Marcina w Dolistowie powstał wskutek konfliktu proboszcza z parafianinem z Mikicina, Kazimierzem Moniuszką. Oskarżył on kapłana o przywłaszczenie dużej sumy pieniędzy od jego macochy Marianny z Geniuszów Moniuszkowej, której był spowiednikiem. Penitentka miała ten fundusz rzekomo ofiarować na budowę nowego ołtarza i organów w dolistowskiej świątyni, które ostatecznie nie powstały. Ksiądz Chwiećkowski stanowczo zaprzeczał, że taką darowiznę otrzymał, co tak rozsierdziło dziedzica z Mikicina, że w 1860 r. wystosował

⁷² LPAH Wilno, f. 694, op. 1, d. 4073, Wizyta kościoła parafialnego dolistowskiego (...) roku 1829 miesiąca listopada dnia 16, k. 5v; APB, Akta kościelne różnych wyznań, sygn. 1, Formularz osobowy ks. Marcina Chwiećkowskiego 1843, k. 136v; AAB, ADB, b. sygn., Формулярный список (...) за 1851 годъ, k. 35.

⁷³ LPAH Wilno, f. 694, op. 1, d. 4124, Инвентарныя описанія костеловъ Белостокскаго Деканата, 1895, k. 51v–52; P. Borowik, A. Studniarek, *Jaświły*, s. 19, 298.

do władz diecezjalnych obszerną skargę⁷⁴. Bez dodatkowych źródeł trudno rozstrzygnąć, kto był w tym sporze stroną poszkodowaną, a z obszernego tekstu warto przytoczyć kilka fragmentów.

Moniuszko oskarżał plebana, że „postępowaniem swoim brutalskim [!] i chciwym, wbrew przepisów praw duchownego i cywilnego, niepomny na stan swój (...) w domu Bożym i poza nim, dopuszcza się rozmaitymi sposobami targów o udzielanie sakramentów św., zdziera, łąje jak najobelżywiej parafian, bez uwagi na miejsce, zebranie ludu, z pogorszeniem tegoż, unosi się pasją, słowem (...), jako kapłan (...) powodując się wrodzoną przywarą popędliwości, dla braku wyższego wykształcenia, daje częstokroć wcale niepochwalny przykład i pogorszenie naszemu dobremu ludowi (...), nauka jego (...) jest nieposzanowaniem dostojęstwa stanu, do którego jedynie za protekcją czcigodnego kapłana – weterana stryja swego [Piotra Chwiećkowskiego] szczęśliwie się dostał, ale (...) nie umiał pozyskać serc parafian. (...) Będąc ochoczym myśliwym chowa psy gończe i wyżyła, bawi się polowaniem nawet w niestosownym ubraniu, w którym księdza poznać nieznajomemu niepodobna. (...) Niedawnymi czasy pewnej nocy (...) najnieprzyzwoiciej naraził się w czasie, kiedy spokojny ludek trzeźwo bawiący się rozmową i piwkiem [!], w publicznym zajeździe, uzbrojony kijem wpadł do tegoż zajazdu, z najwyższą pasją łąjał, hałasował, wypędzał gromadę i kazał wiązać, bić, lecz że tego nikt nie słuchał, skompromitował się tylko najnieogłędniej; nadto jeszcze za tę gwałtowność był władzy cywilnej oskarżony i narażony na śledztwo (...)”⁷⁵.

⁷⁴ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ Белостокскаго Деканата съ перепиской о преступленьяхъ духовенства; причиненныхъ духовнымъ лицамъ и ими личныхъ обидахъ; а также о случившихся произшествіяхъ и святотатстве, 1854–1872, k. 65–71.

⁷⁵ Tamże, k. 65–66, 69.

Przy ocenie postępowania ks. Marcina Chwiećkowskiego trzeba pamiętać, że pod koniec życia cierpiał na chorobę psychiczną⁷⁶, która mogła ujawniać się już we wcześniejszych latach. Skarga na proboszcza z Dolistowa zachowała się w aktach dziekana białostockiego, ale – jak się wydaje – nie była podstawą do prowadzenia osobnego dochodzenia.

Ciekawym szczegółem podanym przez Kazimierza Moniuszkę była informacja o przywiezieniu do kościoła dolistowskiego „blaszanego krystalizowanego cymborium i rozmaitych srebrnych wót” ze skasowanego klasztoru szarytek w Białymstoku⁷⁷, w czym musiał pośredniczyć ks. Piotr Chwiećkowski, być może w okresie przed przekazaniem białostockiego szpitala w dzierżawę Towarzystwu Dobroczynności. Po śmierci stryja ks. Marcin Chwiećkowski został – z bratem Józefem i egzekutorem testamentu, krewnym zmarłego szlachcicem Wincentym Jaworowskim z Wrocenia⁷⁸ – wykonawcą jego ostatniej woli. Po byłym kapelanie odziedziczył ruchomy majątek, z którego miał zapewnić skromny pogrzeb i zaspokoić roszczenia pozostałej rodziny. Ubodzy dolistowscy parafianie otrzymali z mocy testamentu sumę 120 srebrnych rubli⁷⁹.

⁷⁶ T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski*, s. 197.

⁷⁷ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ Белостокскаго Деканата съ перепиской о преступлениихъ духовенства; причиненныхъ духовнымъ лицамъ и ими личныхъ обидахъ; а также о случившихся произшествіяхъ и святотатстве, 1854–1872, k. 70.

⁷⁸ Wincenty s. Andrzeja Jaworowski tylko raz wystąpił w zachowanej korespondencji ks. Piotra Chwiećkowskiego, tytułując go „stryjaszkiem”. Ksiądz Chwiećkowski pośredniczył w przekazywaniu Jaworowskiemu korespondencji od jego synów, za co Jaworowski odwdziczył się, przesyłając „parę serków lepszych mojej fabryki, może na post przydadzą się, oraz domowego głuszca na Święta Wielkanocne” – AAB, AArB, Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List Wincentego Jaworowskiego do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Wroceń, b.d.

⁷⁹ AAB, ADB, b. sygn., Нарядъ съ перепиской о фондушахъ наделахъ

Obowiązki administratora w Dolistowie 30 września 1868 r. objął ks. Paweł Tronczyński, a blisko 70-letni ks. Marcin otrzymał z rąk ówczesnego rządcy diecezji wileńskiej, prałata Piotra Żylińskiego, polecenie zamieszkania w klasztorze franciszkańskim w Grodnie⁸⁰. Pozbawienie probostwa i umieszczenie w odosobnieniu było formą kary, wymierzonej z rozkazu gubernatora grodzieńskiego i utwierdzonej decyzją powolnego władzom cywilnym prałata Żylińskiego⁸¹. Powodem odsunięcia ks. Chwiećkowskiego była jego nieprawomyślność względem władz carskich i bliżej nieznany udział w powstaniu styczniowym. Podczas insurekcji był dwukrotnie aresztowany, najpierw w sierpniu 1863 r., a później w styczniu 1864 r. Możliwe, że śledztwa miały związek z powstańczą działalnością jego brata Józefa. W lipcu 1867 r. ks. Marcin wygłosił w kościele dolistowskim kazanie według własnego opracowania, którego treść nie spodobała się władzom cywilnym. Gubernator grodzieński nałożył na niego karę w wysokości 50 rubli⁸², a ostatecznie zdecydowano o pozbawieniu go parafii. W grodzieńskim klasztorze mieszkał do 1872 r.⁸³, po czym wyjechał do brata Józefa do Włocławka, gdzie przebywał jako rezydent (*presbyteri sa-*

и аннуатахъ костеловъ Белостокскаго Деканата, починкахъ ихъ (...); взысканияхъ со всего духовенства деканата по завещаниямъ и обязательствамъ, а равно о таковыхъ-же взысканияхъ въ пользу духовенства и костеловъ (...), 1859–1871, k. 235–235v.

⁸⁰ AAB, ADB, Нарядъ о духовенстве вообще и по Белостокскому Деканату; перемены въ составе онаго, назначенія, перемещенія, отрешенія (*suspensatio*), награды и выговоры; увольниенія въ отпуски и выдача билетовъ, 1864–1870, k. 306.

⁸¹ Por. I. Wodzianowska, *Przyczynek do biografii ks. Piotra Żylińskiego (1816–1887)*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2006, t. 86, s. 372–374.

⁸² P. Kubicki, *Bojownicy i kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915*, cz. 2, t. 2, Sandomierz 1936, s. 124, 455.

⁸³ *Порядокъ Богослуженія для духовенства римско-католическаго исповѣданія Виленской Епархіи на 1872 годъ*, Vilnae 1871, s. 207.

eculari residentes) przy miejscowej katedrze⁸⁴. Ostatni etap życia dzielił ze swym najmłodszym bratem, który opiekował się nim w chorobie. Przed śmiercią zapisał mu cały swój majątek, wynoszący około 60 tys. rubli, które później Józef przeznaczył na cele dobroczynne i naukowe⁸⁵. Zmarł 3/15 listopada 1876 r.⁸⁶; został pochowany na cmentarzu miejskim przy Zielonym Rynku we Włocławku⁸⁷.

Józef, drugi z synowców ks. Piotra Chwiećkowskiego, lekarz i filozof przyrody, doczekał się licznych opracowań⁸⁸, dlatego ograniczymy się jedynie do uzupełnienia pewnych informacji. Podobnie jak stryj i brat, w latach 1834–1842 kształcił się w gimnazjum białostockim, jednak była to już zupełnie inna szkoła niż w czasach edukacji Piotra i Marcina. Po upadku powstania listopadowego i represjach, które dotknęły część uczniów, w gimnazjum wzmógł się kurs rusyfikacyjny. Od 1834 r. jedynie zajęcia z języka polskiego i religii rzymskokatolickiej nie były prowadzone po rosyjsku, a w 1840 r. lekcje polskiego zlikwidowano. Uczniowie funkcjonowali według szczegółowo rozpisanego regulaminu, narastała cenzura. W roku szkolnym 1835/1836, kiedy Józef był uczniem II klasy, liczyła ona 105 chłopców. Dopiero w na-

⁸⁴ *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1873*, Varsaviae [1872], s. 152.

⁸⁵ T. Rejmanowski, T. Wąsik, *Chwiećkowski Józef (1821–1880), doktor medycyny, uczestnik powstania 1863 r., filantrop*, [w:] *Włocławski Słownik Biograficzny*, S. Kunikowski (red.), t. V, Włocławek 2008, s. 26.

⁸⁶ W akcie zgonu odnotowanym 4/16 listopada 1876 r. zapisano, że zmarł dzień wcześniej o godzinie 10 wieczorem (APW, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej we Włocławku, sygn. 142, Duplikat akt urodzeń, małżeństw i zmarłych od stycznia do grudnia 1876 r., s. 514 /nr 232/1876/). Datę 17 listopada podano w: *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1877*, Varsaviae [1877], s. 132.

⁸⁷ T. Rejmanowski, T. Wąsik, *Chwiećkowski Józef (1821–1880)*, s. 26.

⁸⁸ Zob. przyp. 3.

stępnym roku wprowadzono podział na dwie klasy równoległe, ale i tak były one bardzo liczne. Mimo to Józefowi udało się pomyślnie ukończyć naukę, po czym udał się na studia medyczne na Uniwersytecie Moskiewskim. Być może wybrał odległą Moskwę ze względu na zamknięcie w 1842 r., z powodu spisków studenckich, bliższej Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie⁸⁹. Studia z dala od domu wymagały jednak znacznego nakładu finansowego, więc prawdopodobnie Józef mógł liczyć w tym okresie na wsparcie ze strony stryja i starszego brata, którzy jakąś formę opieki nad młodzieńcem sprawowali już zapewne wcześniej, po śmierci w 1833 r. Pawła Chwiećkowskiego.

W 1847 r. Józef Chwiećkowski otrzymał dyplom lekarski i przypuszczalnie przez kolejną dekadę⁹⁰ (a nawet dłużej) pełnił obowiązki lekarza powiatowego, czyli urzędnika sanitarnego pozostającego na służbie państwowej⁹¹, na terenie guberni kijowskiej⁹². W latach 1857–1858 wzmiankowany był w randze radcy tytularnego jako lekarz powiatowy w Radomyślu⁹³. Było to miasto powiatowe położone ok. 100 km na zachód od Kijowa nad rzeką Teterowa, którego mieszkańcy utrzymywali się głównie z rolnictwa, chowu bydła i spławiania zboża i drewna do portu w Czarnobylu. Oprócz cerkwi, od 1804 r. funkcjonowała tam również kaplica kato-

⁸⁹ J. Trynkowski, *Gimnazjum*, s. 199–201, 204–209, 241–245, 258; T. Rejmanowski, T. Wąsik, *Chwiećkowski Józef (1821–1880)*, s. 24.

⁹⁰ Lekarze wykształceni na uniwersytetach na koszt państwa, po uzyskaniu dyplomu byli zobowiązani przez 10 lat pracować jako lekarze powiatowi lub miejscy (*Сводъ учреждений и уставовъ врачебныхъ по гражданской части*, [w:] *Сводъ законовъ Российской имперіи*, t. XIII, cz. 3, Sankt Petersburg 1857, str. 100).

⁹¹ Por. N. G. Frejberg, *Врачебно-санитарное законодательство въ Россіи*, wyd. 3, Sankt Petersburg 1913, s. 52–55.

⁹² S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, s. 72.

⁹³ *Памятная книжка Кіевской губерніи на 1857 годъ*, Кіевъ 1857, s. 339; *Памятная книжка Кіевской губерніи (...) на 1858 годъ*, Кіевъ 1858, s. 301.

licka, będąca filią parafii w Wyszewicach⁹⁴. W 1861 r. Józef Chwiećkowski, już w wyższej randze asesora kolegiального, był wymieniany jako lekarz powiatowy w Lipowcu⁹⁵ nad rzeką Sob, mieście oddalonym blisko 200 km na południowy wschód od gubernialnego Kijowa, które jeszcze pod koniec XIX w. wyglądało „raczej na kilka wiosek niż na jedno miasto”. Zamieszkująca go ludność, w połowie Żydzi, żyła z rolnictwa i handlu zbożem z Odessą⁹⁶.

Chociaż figurował w spisach urzędników na 1861 r., Józef Chwiećkowski już wiosną tego roku przebywał daleko od guberni kijowskiej, o czym dowiadujemy się z listów wysyłanych do ks. Piotra Chwiećkowskiego przez Karola s. Ignacego Mroza, prawdopodobnie jednego z siostrzeńców młodszych Chwiećkowskich. Mróz tytułował Piotra „kapelanem dziaduniem”, Marcina „wujaszkiem proboszczem”, a Józefa „wujaszkiem doktorem”. W latach pięćdziesiątych XIX w. studiował medycynę w Kijowie, możliwe że korzystając z finansowej pomocy rodziny. W grudniu 1857 r. pisał do ks. Piotra, że „od Bożego Narodzenia [1857 r.] mam jeszcze dwa lat do ukończenia, staram się, pracuję, ażeby nie zawieść nadziei, jak najdroższych kuzynów, tak i swoich”⁹⁷. W 1861 r. Karol Mróz został zatrudniony jako le-

⁹⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), Warszawa 1890, s. 428.

⁹⁵ *Сборникъ статистическихъ свѣдений о Кіевской губерніи за 1859 годъ (съ адресъ календаремъ лицъ служащихъ въ губерніи на 1861 годъ)*, Кіевъ 1861, s. 220.

⁹⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5, F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), Warszawa 1884, s. 286–288.

⁹⁷ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List Karola Mroza do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Kijów, 18 XII 1857 r. Z listem młodzieniec przesyłał kapelanowi nasiona, które sam zbierał w kijowskim ogrodzie botanicznym i prosił o przekazanie ich siostrze szarytkom, „to późno letnią porą będzie można upiększyć ołtarz Pański kwiatami”.

karz miejski w Czerkasach, mieście powiatowym w guberni kijowskiej⁹⁸.

Oddalony od rodzinnych stron, utrzymywał kontakt z mieszkającym blisko Józefem Chwiećkowskim. W 1857 r. informował białostockiego kapelana, że „wujaszek doktor chwała Bogu zdrów”⁹⁹, zaś w drugim z zachowanych listów, nadanym już z Czerkas 14 kwietnia 1861 r., pisał: „od wujaszka doktora otrzymałem bardzo smutną wiadomość, że najdroższy kapelan poniósł stratę na zdrowiu i dziś jeszcze niezupełnie zdrów; ale zapewne wujaszek zostanie przy najdroższym kapelanie, to będzie starał się być użytecznym przy podeszłym jego wieku i nieść ulgę w jego cierpieniach”¹⁰⁰.

Wiadomo więc, że Józef przebywał już wówczas w Białymstoku, opiekując się schorowanym stryjem, a miesiąc później, 24 maja 1861 r., uczestniczył w spisywaniu jego testamentu. O zamieszkaniu w mieście zdecydował po powrocie z podróży, którą odbył po Europie Zachodniej w 1860 r., w celu uzupełnienia wykształcenia i poznania nowych osiągnięć medycyny¹⁰¹. Nie wrócił już na stałe do guberni kijowskiej i rozpoczął prywatną praktykę lekarską. Nie wiemy, jaki wpływ na jego poglądy miała dekada pracy w rosyjskiej służbie cywilnej. Czy traktował ją jako sposób zarobkowania i drogę konieczną do otwarcia własnej praktyki, czy też w pozytywistycznym przekonaniu uważał ją za służbę społeczeństwu, co w zetknięciu z carskim systemem prawnym powodowało gorzkie rozczarowanie¹⁰².

⁹⁸ *Сборникъ статистическихъ свѣдений о Кіевской губерніи*, s. 213.

⁹⁹ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List Karola Mroza do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Kijów, 18 XII 1857 r.

¹⁰⁰ AAB, AArB, b. sygn., Korespondencja ks. Piotra Chwiećkowskiego, List Karola Mroza do ks. Piotra Chwiećkowskiego, Czerkasy, 14 IV 1861 r.

¹⁰¹ T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski*, s. 191.

¹⁰² Por. M. Korybut-Marciniak, *Przyczynek do badań nad służbą Polaków*

W roku 1863 wziął udział w powstaniu styczniowym, za co został skazany na zesłanie do Tomska, skąd powrócił w 1867 r. Przez kilka lat mieszkał w Tykocinie i utrzymywał się z praktyki lekarskiej. Około 1870 r. korzystając z przedsięwzięcia włocławskiej działaczki społecznej i pisarki, Izabeli Zbiegniewskiej, organizującej akcję pomocy byłym powstańcom i osobom represjonowanym przez władze rosyjskie, przeniósł się do Włocławka. Wrósł w miejscowe środowisko, należał do kręgu przyjaciół Zbiegniewskiej i prowadził własną praktykę lekarską¹⁰³. Dwa lata później dołączył do niego schorowany brat – ks. Marcin Chwiećkowski, którym opiekował się do jego śmierci w 1876 r.

W 1877 r. wyjechał na stałe do Warszawy. 25 czerwca 1879 r. sporządził tam testament, w którym majątek, zapisane mu przez zmarłego brata 60 tys. rubli, podzielił na 3 części. Procenty od pierwszej z nich miały być przeznaczone na pomoce i stypendia dla zdolnej młodzieży uczącej się rzemiosła i rękodzieła, procenty od kolejnych 20 tys. – na premie dla autorów książek popularnonaukowych, a odsetki z ostatniej części – na stypendia dla młodzieży studiującej nauki medyczne. Rok później wyjechał dla poprawy zdrowia do położonego w północnych Włoszech uzdrowiska Merano, specjalizującego się w leczeniu chorób płuc, tam zmarł 30 grudnia 1880 r.¹⁰⁴

W Warszawie w 1877 r. wydano drukiem w dwóch tomach jedyną książkę doktora Józefa Chwiećkowskiego, zatytułowaną *Siła i materya, czyli stopniowy rozwój pojęć o tych przedmiotach*. Książka podsumowywała wieloletnie studia

z ziem litewsko-białoruskich w administracji cywilnej Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2016, t. XVI, s. 41–57.

¹⁰³ P. Szarejko, *Józef Chwiećkowski*, [w:] *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. 4, Warszawa 1997, s. 52; T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski*, s. 191–194.

¹⁰⁴ T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski*, s. 197.

Chwiećkowskiego poświęcone naukom przyrodniczym i zawierała jego spostrzeżenia na temat powstania i rozwoju życia na Ziemi w duchu filozofii materialistycznej. Recenzenci ocenili ją jako opatrzoną wieloma błędami i odtwórczą, a jej treści ateistyczne i antyklerykalne, będące odbiciem poglądów autora, wzbudziły też krytykę Kościoła¹⁰⁵. Ich źródła znamy Chwiećkowskiego – pisarz i publicysta polskiego pozytywizmu, Aleksander Świętochowski, upatrywał w wyczerpującej opiece nad chorym umysłowo bratem: „wróciwszy z długiej pokuty do kraju, zamieszkał jako lekarz z bratem, księdzem, w Włocławku, gdzie nasiąkł goryczą, którą oddychał do zgonu i którą rozlewał w swych pismach – nienawiścią do klerykalizmu i jego poświęconych przedstawicieli. Gdy już wszystkie siły zrujnowanego zdrowia w nim dogasały, ta jedna paliła się ciągle. (...) Przed rokiem przyszedł pożegnać się ze mną, wyjeżdżając do Meranu; już dogorywał, ale jeszcze zajmowała go myśl przeciwdziałania klerykalizmowi, z którą prawdopodobnie umarł”¹⁰⁶.

* * *

Opisani tu członkowie rodu Chwiećkowskich reprezentowali tylko jeden z wielu przykładów domu polskiego, wymykającego się prostym definicjom i niosącego w sobie różnorodność ludzkich losów i poglądów. W domu polskim, zwłaszcza tym dziewiętnastowiecznym, mieścili się zarówno oddany służbie Bożej „kapelan dobrodziej”, nieco popędliwy ksiądz proboszcz, jak i zaangażowany w pracę społeczną pozytywista. Rozbrzmiewał w nim konflikt pokoleń, którego wielu odcieni nie możemy dokładnie poznać z braku oso-

¹⁰⁵ J. Trynkowski, *Gimnazjum*, s. 244–245; T. Wąsik, *Doktor Józef Chwiećkowski*, s. 194–199.

¹⁰⁶ A. Świętochowski, *Dwie mogiły – Chwiećkowski i Moskalewski* (<https://literat.ug.edu.pl/alekss/0019.htm> /dostęp: 15.01.2021/).

bistych źródeł, mogących tłumaczyć różne postawy życiowe i ich przyczyny. Ten dom spajała natomiast tęsknota za utraconą Ojczyzną i podejmowane na różny sposób próby zachowania polskości.

Aneks

Testament ks. Piotra Chwiećkowskiego kapelana Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Białymstoku

Białystok, 24 V 1861 r.

Źródło: Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku, Akta Dziekana Białostockiego (z. nr 3), b. sygn., Нарядъ съ перепиской о фундашахъ наделахъ и аннуатахъ костеловъ Белостокскаго Деканата, починкахъ ихъ (...); взысканияхъ со всего духовенства деканата по завещаниямъ и обязательствамъ, а равно о таковыхъ-же взысканияхъ въ ползы духовенства и костеловъ (...), 1859–1871, k. 235–239.

[k. 235]

Kopia.

W imię Trójcy Przenajświętszej, amen!

Przeżywszy lat osiemdziesiąt sześć, obciążony wiekiem i często słabując na zdrowiu, przybliżyłem się do kresu, gdzie dług śmiertelności wypłacić trzeba, a z miłosierdzia Bożego będąc zupełnie przytomnym na umyśle, z dojrzałą rozważą stanowiąc niniejszą ostatnią woli naszej dyspozycję, czyli testament, który chcę mieć za nieodmienny.

Naprzód oświadczam się przed Bogiem i Stworzycielem moim, że jak żyłem, tak i umierać pragnę na łonie Kościoła świętego w wyznaniu wiary katolickiej apostołskiej rzymskiej. Duszę moją lubo największy grzesznik i niewdzięcznik dobrodziejstw Bożych polecam teraz i w momencie zejścia mojego w ręce miłosiernego

Boga w nadziei niezachwianej, że dla zasług Odkupiciela naszego Jezusa nie raczy odrzucić. Ciało moje ma być pochowane podług zwyczaju Kościoła katolickiego, a to jak najskromniej, bez żadnej pompy.

Co do majątku, który mi Opatrzność Boska mieć dozwoliła, zastrzegając wprzód, że z tego majątku nic nikomu nie jestem winien, tak dysponuję:

1) Z sumy zebranej z pozostałości rocznej pensji przez 56 lat za obowiązek kapelanii zgromadzenia białostockiego Sióstr Miłosierdzia pobieranej, trzysta rubli srebrem, 300, przeznaczam dziewięćdziesiąt rubli na obligacje mogące być opuszczonymi po trzydzieści kopiejek w dwa złote za Mszę świętą; na takiż przedmiot za duszę moją obligacji trzysta po dwa złote polskie.

2) Pozostałe sto dwadzieścia rubli przeznaczam dla ubogich zostających przy tym kościele, przy którym doczesne moje życie zakończę.

[k. 235v]

3) Ruchomość zaś wszelką, oddzielnym rejestrem przy niniejszym testamencie objętą, starszemu synowcowi mojemu księdzu proboszczowi dolistowskiemu Marcinowi Chwiećkowskiemu zapisuję, z tym warunkiem, aby według najwyższej sumienności wszystkie pogrzebowe wydatki po mojej śmierci zaspokoił, a pozostałością od tych dalszą moją rodzinę najpotrzebniejszą według swojej uwagi podzielił.

A ponieważ nie mam bliższej rodziny nad dwóch moich synów, księdza proboszcza Marcina i doktora Józefa Chwiećkowskich, przeto onymże tylko przy pomocy egzekutora wykonania niniejszej ostatecznej woli mojej polecam i upraszam. Egzekutorem niniejszego testamentu j[asnie] w[ielmożnego] Wincentego po Andrzej Jaworowskiego¹⁰⁷ przeznaczam, wkładając obowiązek, aby niniejsza ostateczna wola moja we wszystkich punktach dopełnioną została.

Takową ostatnią wolę moją dyspozycję, przy uproszeniu w[ielmożnych] j[asnie] panów pieczętarzów za świadków, przy przyłożeniu mojej pieczęci, podpisuję własną ręką w Białymstoku dnia

¹⁰⁷ Zob. przyp. 78.

dwudziestego czwartego maja roku Pańskiego tysięcznego ośmsetnego sześćdziesiątego pierwszego. Ksiądz Piotr Chwiećkowski kapelan Sióstr Miłosierdzia.

[miejsce pieczęci]

Takowy testament z woli dobrowolnej księdza Piotra Chwiećkowskiego, będącego w przytomności na umyśle własnoręcznie pisałem doktor Józef Chwiećkowski.

Osobiście proszony przez księdza Piotra Chwiećkowskiego do powyższego testamentu własnoręcznie podpisanego im że [tj. przez niego] rękę przyłożył kolegiálny asesor Julian Kobyliński¹⁰⁸.

Osobiście proszony do powyższego testamentu uczynionego przez księdza Chwiećkowskiego i im [tj. przez niego] własnoręcznie podpisanego rękę przyłożył radca honorowy S[zy]mon Gutowski¹⁰⁹.

Wskutek prośby w[ielebnego] księdza Chwiećkowskiego na uczynionym testamencie składam świadectwo własnoręcznym podpisem. Ksiądz Jan Małyszewicz¹¹⁰.

[k. 236]

Rejestr ruchomości księdza Piotra Chwiećkowskiego

a) Szafa duża na odzienie zawierająca w sobie:

- 1) Futra – niedźwiadki czarne suknem granatowym
pokryte i barany czarne suknem czarnym pokryte [sztuk] 2

¹⁰⁸ W 1861 r. Dionizy Julian s. Antoniego Kobyliński zasiadał w Sądzie Powiatowym w Białymstoku jako przedstawiciel szlachty (*Памятная книжка Гродненской губернии на 1861 годъ, Гродно* [1861], s. 115; *Spisy mieszkańców Białegostoku z lat 1845–1891*, W. Wróbel /oprac./, Białystok 2018, s. 90 /nr 728/1853/, s. 196 /nr 1625/1863/).

¹⁰⁹ W 1861 r. Szymon s. Igora Gutowski był sekretarzem Wydziału Cywilnego Sądu Powiatowego w Białymstoku (*Памятная книжка Гродненской губернии на 1861 годъ*, s. 115; por. *Spisy mieszkańców*, s. 76 /nr 132/1853/, s. 171 /nr 620/1863/).

¹¹⁰ Ksiądz Jan Małyszewicz był w latach 60. XIX w. neoprezbiterem i wikariuszem w kościele św. Jana w Wilnie. Być może kopista testamentu pomylił go z ks. Józefem Małyszewiczem, proboszczem w Niewodnicy Kościelnej od 1854 r. (por. przyp. 53) – *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in annum Domini 1864*, Vilnae 1863, s. 82, 110, 131.

2) Paledron ¹¹¹ [s] sukienny nowy	1
3) Czamarka ¹¹² sukienna	1
4) Półsutaników wynoszonych	2
5) Surdut szarżowy stary	1
6) Czamarka szarżowa	1
i inne mniejsze odzienie i rozmaite drobiazgi.	
b) Szafa na książki zawierająca w sobie następujące dzieła:	
1) Biblia sacra latino-polonica Erharda i Wujki [s] 1771 r. tomów	2
2) Corpus juris canonici 1745	2
3) Theologia moralis universa Antoin'ego 1757	2
4) Institutiones Theologicae, Collet[t]i, 1765	2
5) Summarium Theolog[iae] moralis tripartitum 1795	1
6) Compendium Theolog[iae] moralis, 1824, Vratislaviae	1
7) Institutiones Theologiae moralis 1833	3
8) [Institutiones] Theolog[iae] scholasticae 1784	2
9) [Institutiones] juris canonici Guidotti 1812	1
10) Institutiones Theolog[iae] dogmaticae 1809, tom 2.	1
11) Sacrosanctum concilium Tridentium 1766	1
12) Examen trinum Theologiae Preissa 1760	1
13) Felicis potestatis examen ecclesiasticum 1768	1
[k. 236v]	
14) Praxis Confessionalis Corelli 1745	tomów 2
15) Praxis Episcopalis	1
16) Epitome doctrinae moralis et canonicae 1767	1
17) Decreta Sacrae rituum congregationis 1741	1
18) Praxis confessarii Alphonsi Ligorii 1781	1
19) Supplementum formulari legalis practici fori ecclesiastici 1715	1
20) Praxis processus judicarius 1768	1
21) Opus rubricae breviarii et missalis Romani Andr[ae] Pohl 1821	1
22) Nowy Testament druku gotyckiego 1647	1
23) Nowy Testament Jakuba Wujka 1772	1
24) Nauki katolickie ks. Franc. Puget'a 1830	4

¹¹¹ Palendron (wł. palandrana) – ksjęza sukna wierzchnia z peleryną.

¹¹² Czamarka – długie okrycie wierzchnie podszyte futrem.

25) Rekolekcye dla duchowieństwa Skarszewskiego	1
26) Nauki dogmatyczne i moralne Waluszewicza 1792	2
27) Żywot Przeczystej Panny Maryi p[ana] Radziwiłła	1
28) Materyał kaznodziejski p[ana] Golańskiego 1823	1
29) Wykład obrzędów kościelnych 1828	1
30) Historia kościelna Bielskiego 1839	1
31) Dzieje Rzymsko Katolickiego Kościoła 1858	1
32) De privilegiis et indulgentiis Congregationis Missionis 1817	1
33) Pontificale Romanum 1775	1
34) Directorum ordinum Cabrini'ego 1768	1
35) Święte tajemnice massonii sprofanowane Barruela	1
36) Cudowny schyłek XVIII wieku z dodatkiem	2
37) Myśli o błędach teologicznych, Janin, 1811	1
38) Przewodnik młodzieży chrześcijańskiej p[ana] Kosickiego	2
39) Psalterz Dawida wierszem Karpińskiego (drukowany i pisany)	2
40) Historia starożytnego obrazu Bogarodzicy Maryi na Jasnej Górze przy Częstochowie [k. 237]	1
41) Zasady wymowy świętej 1824 r.	tomów 1
42) Akademia pobożności 1722	1
43) Peregrinacja do Jerusalemu Krzysztofa	1
44) Wymowa kaznodziejska	1
45) Chrystus wobec wieku	1
46) Św. Wincenty a Paulo p[ana] Ferrary	2
47) Rozmyślania nabożne św. Augustyna	1
48) Wiadomość o początku i skutkach nowego medalu N[ajświętszej] P[anny] M[aryi]	1
49) O naśladowaniu Chrystusa p[ana] Tom[asza] a Kempis	1
50) Wolter między prorokami p[ana] Laharpe [s]	1
51) Problema ascetyczne 1815 r.	1
52) Officia sanctorum propria	1
53) Sześćioletnia korespondencja władz duchownych z rządem świeckim ¹¹³	1

¹¹³ Jednostka archiwalna.

54) Żywoty świętych i błogosławionych w Polsce	1
55) Herbarz czyli klejnot szlachecki p[ana] Kuropatnickiego 1789	1
56) Nowe Ateny czyli akademie wszelkiej sciency 1745 i 1756	2
57) Rozprawa o życiu i pismach ks. Piotra Skargi Osińskiego	1
58) Zegar monarchów. Z życia Marka Aureliusza 1783	1
59) Domowe wiadomości o wielkich książętach litewskich 1771	1
60) Rys historyi Polski Mikłaszewskiego 1823	1
61) Historia jakobinizmu p[ana] Barruela, 3. i 4. tomy	2
62) Zbiór wiadomości z początku wynalezienia nowych krajów w Rossyi	1
63) Kurjer Petersburski	1
64) Historia reformationis Polonicae, 1785, Lubienickiego [k. 237v]	1
65) Eutropii breviarum historiae Romanae	tom 1
66) Komentarz czyli wykład nowej księgi Objawień (wolny)	1
67) Nauka ekonomii politycznej Ad[ama] Szmidta [s]	1
68) Accessoria, statut i konstytucye 1765	1
71) Cornelius Nepos de vita etc.	1
72) Quinti Horaci Flacci poema	1
73) M. Tulii Ciceronis epistolarum libri XVI	1
69) Virgilius Nasonis opera	4
70) Ovidii Nasonis	2
74) Selectae M. T. Ciceronis orationes, 1. tom	1
75) Tłómaczenie [s] Satyr Horacego, po niemiecku	1
76) [Tłómaczenie] wierszem Elegii Ovidego (Owidiusza)	1
77) Bajki Fedra z tłómaczeniem [s] polskim	1
78) Dwie księgi Ign[acego] Włódka o naukach wyzwolonych 1780	1
79) Słownika Knapiusza 2. tom	1
80) Indiculus łacińsko-francusko-włoski Corsiusza	1
81) O genjuszu Homera p[ana] Pope	1
82) Mathesis iuvenilis Joh[anna] Christofori Sturmii 1699	1
83) Gramatyka polska Kopczyńskiego	1
84) Jeometrya dla szkół narodowych	1
85) Arytmetyka Józefa Czecha	1
86) [Arytmetyka] praktyczna Bielskiego	1

87) Jeografia, po niemiecku 1800 r.	1
88) Medycyna wyleczająca p[ana] Le Roy 1830	1
89) Część 2. Poradnika domowego Dziarkowskiego	1
90) Wybór roślin krajowych lekarskich tegoż	1
91) 900 najlepszych środków lekarskich Hufelanda	1
92) O naśladowaniu wód mineralnych samorodnych Struve [k. 238]	1
93) Farmacja praktyczna Wojniewicza	tomów 1
94) Przepisy lekarstw dla szpitalów wojska polskiego	1
95) Morisonia[na] v[el] dokład[n]y poradnik na wszystkie prawie choroby	1
96) Therapia starodawna	1
97) O łaźniach parowych Krupskiego	1
98) Nauka przeciwko morowej zarazie 1771	1
99) O 7. ustawach zdrowia p[ana] Hofmana	1
100) Medycyna domowa, Geo[rga] Bucha[n]ana 1791	1
101) Specyfikacja medykamentów approbowanych Kruka	1
102) Farmakologia Ebermajera p[ana] Paluszyńskiego	1
103) O wodzie mineralnej w Druskiennikach Wolfganga	1
104) O kołtunie Oczopowskiego	1
105) Domowy lekarz Raspaila	1
106) Doświadczenia gospodarskie, ogrodnicke i lekarskie	2
107) Breviarium concilii tridentini, in quarto 1772	4
108) [Breviarium concilii tridentini] in octavo 1791	4

Prócz tego znajduje się w tejże szafie 140 książek innych rozmaitej treści i objętości.

c) Obrazy

1) Obraz Najświętszej M[aryi] Panny Ostrobramskiej za szkłem w złożonych ramach	[sztuk] 1
2) Obraz Św. Familii w ramach złożonych	1
3) Obraz św. Piotra także	1
4) Obraz św. Stanisława Kostki w czarnych drewn[ianych] ramkach	1
5) Obraz papieża Piusa IX	1
6) Portret kolorowany	1
7) Innych pomniejszych obrazków	12

[k. 238v]

d) Inne meble i sprzęty

1) Biurko jesionowe z trzema szufladami i klapą
o 4 zamkach z antabami ¹¹⁴ mosiężnymi	[sztuk] 1
2) Krzesel jesionowych pięć z pokrowcami włóczką
haftowanymi	5
3) Dwa krzesel z poręczami	2
4) Stół dębowy pokrywający się sukiennym włóczką
haftowanym dywanikiem	1
5) Stolik malowany	1
6) Stolik do pisania stojąc	1
7) Dwie okute szkatułki z zamkami	2
8) Kufer duży okuty	1
9) Szafka mała malowana stojąca na szufladach	1
10) Kanapka z materacem i dywanikiem strzyżonej roboty	1
11) Łóżko żelazne z materacem, siennikiem i tabulatą
perkalową	1
12) Piernatów dwa	2
13) Poduszek puchowych pięć	5
14) Kołder dwie i jedna multanova ¹¹⁵	3
15) Skóra łosiowa jedna	1
16) Kap dwie, jedna biała pikowa, a druga zielona
adamaszkowa ¹¹⁶	2
e) Bielizna	
1) Koszul tkackich 36	[sztuk] 36
2) Gaci nowych 14 i starych 20	34
3) Prześcieradeł do obszycia kołder 12 i na pościel 5	17
4) Powłók na pierzynę 2	2
5) Nawleczek na poduszki płótna holenderskiego nowych 6
i tyleż starych	12
6) Chustek białych perkalowych ¹¹⁷ całych 11, a rozciętych 14	25

¹¹⁴ Antaba – metalowy uchwyt.

¹¹⁵ Multan – tkanina wełniana o skośnym splocie.

¹¹⁶ Adamaszek – tkanina żakardowa, dwustronna, zwykle jedwabna, z matowym wzorem na błyszczącym tle.

¹¹⁷ Perkal – płótno bawełniane.

[k. 239]

7) Chusteczek kolorowych	43
8) Skarpetek sukiennych par 5 i nicianych par	55
9) Ręczników tkackich	24
f) Sprzęty rozmaite	
1) Dwie sekretarek włóczką i paciorkami wyszyte	[sztuk] 2
2) Dwie tabakierki srebrnych	2
3) Zegar stołowy jeden	1
4) Zegarek kieszonkowy złoty jeden	1
5) Barometr w drewnianej jesionowej oprawie	1
6) Okulary złote duże w futerale safianowym ¹¹⁸	1
7) Brzytew para w futerale i jedna w pasku	3

Takową własność moją niniejszym rejestrem objętą własną ręką podpisuję.

Ksiądz kapelan Sióstr Miłosierdzia Piotr Chwiećkowski

¹¹⁸ Safian – cienka miękka wyprawiona skóra kozła lub barania.